

מי היתה מישפחת ב"ח?

הערה היסטורית לרומאן „אורח נטה ללון” של עגנון

מאת פנינה מיזליש

בין הדמויות המאלטריות את הרומאן „אורח נטה ללון” שנכתב בעיקבות ביקורו של ש"י עגנון בבוצ'אץ', בקיץ תר"ץ ושמהדורתו הראשונה ראתה אור בשנת ח"ש, בולטת משכמה ומעלה מישפחת ב"ח, שאליה מתלווה עגנון המספר-האורח, כמעט לאורך כל הדרך, מאז הגיעו לעירו ועד עזבו אותה. אבי המישפחה הוא שלמה, והוא אינו מילידי בוצ'אץ'. אך אף שאינו תושב המקום מקדמת דנא — ומדובר בחברה שבה מתקשר הוחק עם הסטאטוס — אין הוא כמותם תושבים חדשים שהגיעו לעיר זאת לאחר התהפוכות של מלחמת העולם הראשונה, ואשר כנגדם מתריס עגנון שתפסה כמעט בורע, את המקומות המכובדים שב„מורח” בית-הכנסת. שלמה ב"ח מתואר ברומאן זה כתלמיד-חכם אמיתי, בעל מידות, העולה לארץ-ישראל לחיות במקום שנפל בנו ירוחם. גיבור מרכזי אחר של הרומאן הוא דניאל, בנו של שלמה ב"ח. דניאל ב"ח נפגע קשה במלחמה ובפרעות שהתחוללו באזור והוא בשנים שלאחריה. הוא איבד את רכושו, נפגע בגופו ושכל את רוב ילדיו. אף אמנותו נפגמה. דניאל ב"ח זיהר בכל המצוות, פוּסַט למצוות הנחת תפילין, וזאת משום שבומן המלחמה ראה יד מבצבצת מתוך החפירות, ועליה תפילין. בשל כל מה שעבר עליו, יש לו לדניאל חשבון נוקב עם הקב"ה, אך זהו חשבונו של אדם מאמין, ולא של ניהיליסט, הסבור כי מכאן ואילך העולם הוא הספר. אף אשתו של דניאל, שרה-פריל, מתוארת כאן באור חיובי: „נוחה היא לבריות וזריזה במעשיה, ורחמנית וגומלת חסדים”. אראלה, בתו של דניאל, מלמדת תורה לילדי ישראל שבבוצ'אץ', ורפאל, התינוק החולה שנולד לאחר המלחמה, חולם על היהודים שמעבר לגדר הסמבטיון.

בית חדש

חוקרי עגנון מיעטו לטפל בעולם ההיסטורי, אשר ממנו שאב הסופר. אומנם נעשו ניסיונות אחרים לעקוב אחרי הרבדים המידרשיים והחסידיים העומדים מאחורי הטקסט אך המחקר נמצא רק בראשית דרכו; אולם למציאות הקונקרטיה, שממנה נטל עגנון מלוא חושניים ועשה בה שימוש מגוון ביותר, אם במישירין ואם בעקיפין, כמעט ולא הושם לב, ונציין בהקשר זה מה שכתבו א.י. ברור על „בנערינו ובזקנינו”, דוב סדן לגבי עניינים מסויימים ב„אורח נטה ללון”, בסיפור „ולא גיכשל” וב„מדרש זוטא”.

עם בדיקת התשתית ההיסטורית ברומאן שלפנינו, מתעורר הרושם שמאחורי מישפחת ב"ח אכן קיימת מישפחה מסויימת מאוד, היא מישפחת סירקיס. שכן, הב"ח הוא כינויו המקובל של ר' יואל יפה, שנקרא סירקש או סירקיס על-שם אמו סירקה. הב"ח, מגדולי חכמי ישראל שבפולין במאות ה"ט-י"ז, זכה לכינוי זה על שם ספרו החשוב „בית חדש”, שהוא פירוש מקיף לספר ה„טור” של ר' יעקב בן אשר, ועיקרו בביסוסו ובהעמקתו של „מינהג אשכנז” ביהדות פולין.

מסתבר כי בני מישפחתו של הב"ח, שנפוצו בגלילותיה השונים של מורח-אירופה, נשאו את שמו בוריאציות שונות, וחלקם אף כונו בשם ניהיטין, שהוא התרגום לידיש של „בית חדש”.

אף עגנון עצמו מרמז ברומאן על הקשר שבין ב"ח ל„בית חדש”. וכשהוא מתאר את מישפחתו של דניאל, הוא מוסיף, אומנם בלי כל קשר ישיר למישפחה זו דווקא: „לעת עתה אין אדם בונה בית חדש, ואין אדם מסיק את תנורו, אבל כשיגדלו הילדים... עתידים הם לבנות להם בתים חדשים, ומסיקים את התנורים”.

אך מסתבר כי עגנון לא הסתפק בקשר זה בלבד, ושיבץ ברומאן שלפנינו גם שמות פרטיים וארועים אמיתיים מתוך קורותיו של אחד מענפיה של מישפחה זו, שהכיר, כנראה היטב.

לוחיתקי היישוב זכורה בוודאי דמותו של ר' דניאל סירקיס, מראשוני תנועת המורח בפולין ומראשיה בארץ, שהיה מחותמי מגילת העצמאות. הוא בא ממישפחה אמידה, שהתגוררה בעיר זגיירי שבפולין, והירכתה לעסוק שם בצורכי ציבור באמונה. באמצע שנות העשרים זנח את כל עסקיו, הפסיד הרבה ברכושו, ועלה ארצה עם כל מישפחתו. כאן היה, בין היתר, ראש ועד-הקהילה של תל-אביב, חבר נשיאות הוועד-הפועל הציוני וציר בקונגרסים הציוניים. דניאל סירקיס נפטר בירושלים בשנת תשכ"ה, והסימטה הסמוכה לבית שבו התגורר, ברחוב שטראוס, נושאת את שמו (אחד מחתניו היה השחקן אהרן מסקין). שלמה, אביו של דניאל, הגיע לזגיירי מאחת העיירות שבאוקראינה, הקים שם בית-חרושת לטקסטיל, שיצאו לו מוניטין ברחבי פולין ורוסיה, והקדיש הרבה מומנו לטובת הציבור היהודי בעירו. בימי מלחמת-העולם הראשונה השתתף במישלחת היהודית שהתייצבה לפני המפקד הרוסי בוילנה בבקשה להמתק את פקודת הגירוש לרבבות יהודים תושבי האזורים שהיו סמוכים לחזית.

פתק קטן

שלמה ב"ח עלה לארץ-ישראל לחיות ברמת-רחל, שעל הגנתה נפל בנו בקיץ תרפ"ט. רמת-רחל נבנתה מחדש באמצע שנות השלושים, ושלמה סירקיס אכן עלה ארצה בשנת תרצ"ד. רעייתו של שלמה סירקיס היתה שרה, ואין ספק כי מקצת דמותה צייר עגנון בשרה-פריל, אשתו של דניאל ב"ח.

לייבל סירקיס, אף הוא בן לאותו ענף של המישפחה, השתתף במלחמת פולין-רוסיה בשנת 1920, ואיבד את ידו בקרבנות. הוא ניספה בשואה, ומתקבל על הדעת כי סיפור חייו נמצא גם ברקע של אחת האפיזודות בסיפור „כיסוי הדם”, שם מספר עגנון על אדם שאיבד את רגלו בשירות בצבא הגרמני במלחמת-העולם הראשונה, הוא מודה עם קביעתו שלו אל קברי-האזנים, אי-שם בפולין, בתקופת המלחמה השנייה.

עד כה לא עלה בידי למצוא ראיות שבכתב לגבי הקשרים שהיו בין עגנון לבין מישפחת סירקיס. בארכיון יד-עגנון מצוי רק פתק קטן, ללא תאריך, בדבר ספר שרכש עגנון, כנראה בשנות החמישים, מר' אליעזר סירקיס, אחיו של דניאל, שהיה אספן-ספרים ידוע. אף בידי בתו של עגנון אין מידע נוסף על כך. עם זאת, נראה שעל אף היעדרו של חומר ארכיוני משלים, עשוי הקשר בין מישפחת ב"ח שב„אורח נטה ללון” לבין בני מישפחת סירקיס להיות סביר בהחלט.

*

(מתוך טבורת-מחבר טל התשתית ההיסטורית שב„אורח נטה ללון”.)

163-1
ארכיון
22
8.84

10 יא
8/84

מסר - א.ל.